

De Burcht van Montfoort*

door J.E. Diltz

Gedurende drie zomerkampen heeft de NJBG¹⁾ opgegraven in Montfoort en daarvan volgt hier een beknopt verslag. Het eindresultaat is, dat we een globale plattegrond van de voorburcht hebben kunnen tekenen. We zijn van de hoofdburcht daarentegen niet veel wijzer geworden dan dat deze tot onder de grond afgebroken is. Reden voor het onderzoek was een plan van de gemeente om het terrein van de voorburcht te beplanten. Men wil in de beplanting het verloop van de muren opnemen. De aard van het onderzoek was derhalve architectonisch-archeologisch. Dat wil zeggen: we zochten vooral naar muurwerk.

Kasteel Montfoort werd in het midden van de twaalfde eeuw gebouwd door de Utrechtse bisschop Godfried van Rhenen.

De plattegrond van de voorburcht is inderdaad heel typisch voor de twaalfde eeuw. Vaak had dan namelijk de voorburcht de vorm van een nier of boon die niet alleen naast maar ook nog enigszins om de hoofdburcht gevleid lag²⁾. De bijbehorende hoofdburcht was dan altijd rond en de zeventiende eeuwse tekeningen van Roeland Roghman lijken dit te bevestigen.

Opmerkelijk is nu, dat deze oude vorm van de voorburcht blijkt uit een weermuur die veel jonger lijkt dan de twaalfde eeuw.

Het baksteenformaat (28 x 14 x 7 cm) en het schervenmateriaal dat we bij deze weermuur vonden, wijzen op een aanleg in de vijftiende eeuw.

Het poortgebouw (zie A op de tek.) dat ook uit deze baksteen is opgetrokken, is qua opzet duidelijk laat-middeleeuws.

Twee halfronde torens met daartussen een poortdoorgang komen in Nederland in de twaalfde eeuw vrijwel niet voor; men zou toen veel eerder een vierkante toren met een poortdoorgang gebouwd hebben.

Dit alles wijst erop, dat men in de vijftiende eeuw de muur van de voorburcht in steen heeft opgetrokken ter vervanging van een oudere fase. Deze oudere fase hebben we echter niet kunnen vaststellen. Wellicht was het een houten palissade (omheining van in de grond geslagen palen of staken) die exact op de plaats van de huidige buitenmuur stond. Misschien ook was de voorburcht aanvankelijk wat kleiner zodat de oorspronkelijke buitenmuur enige meters binnen de huidige gelopen heeft. Nader onderzoek kan uitsluitsel geven.

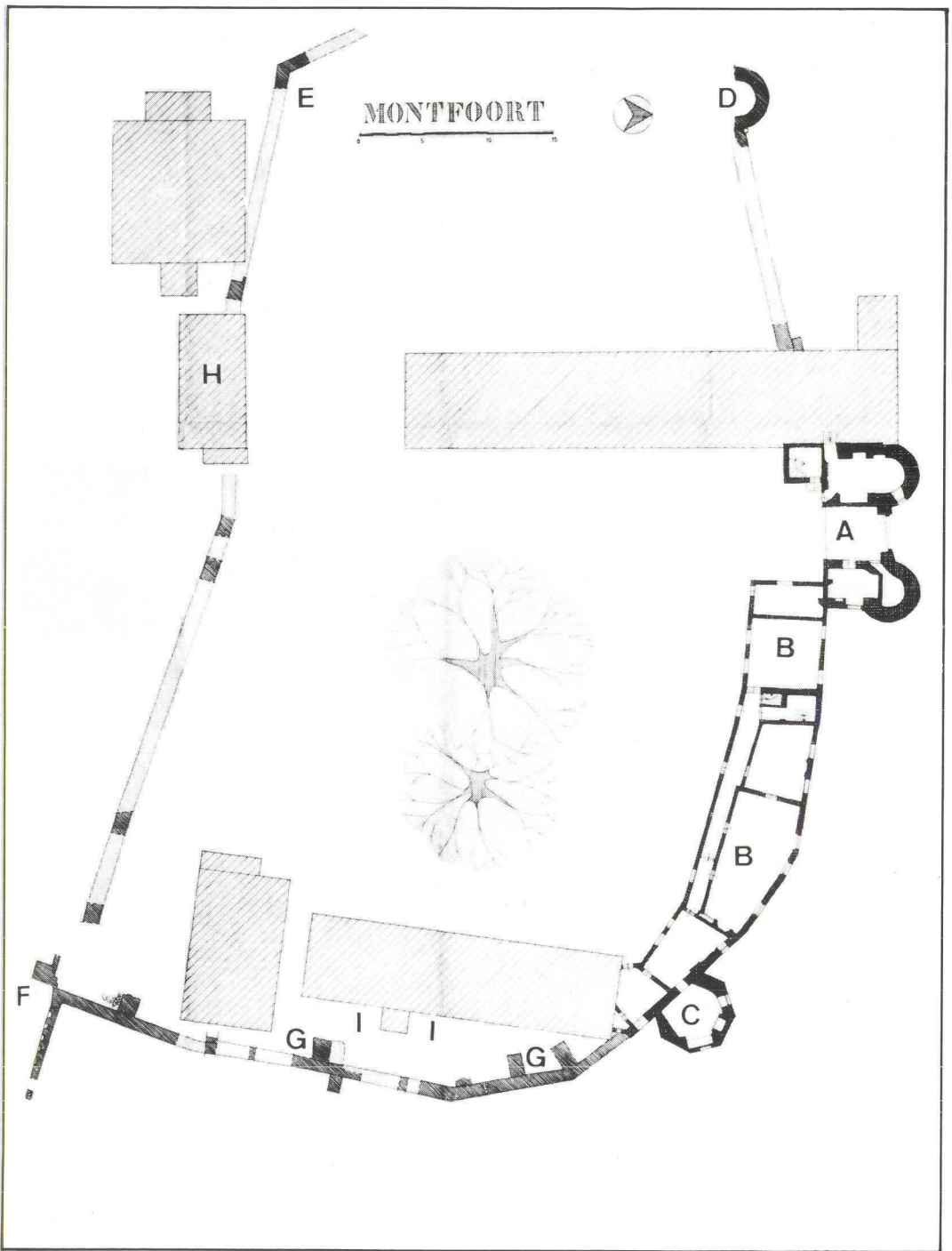
Wat betreft de compositie van de voorburcht hebben we ook duidelijke aanwijzingen aan één van de al eerder genoemde tekeningen van Roeland Roghman. Deze heeft het kasteel namelijk getekend zoals men het vanaf de kerktoren ziet. In vele opzichten is deze tekening heel juist gebleken. De poort is dezelfde als nu en ook de witte vleugel oostelijk daarvan met het veelhoekige torentje zijn volledig herkenbaar (B en C). Ook de ronde toren die we op de noordwest-hoek opgroeven (D), vinden we op de tekening van Roghman. Maar Roghman tekent ook allerlei gebouwen die we niet kunnen thuisbrengen. Zo tekent hij bij de zuidwest-hoek (E) van de voorburcht enige gebouwen in oost-west richting waarvan we toch niets hebben teruggevonden. Dit is verbazingwekkend gezien de bouwmassa op de tekening. De zuidoost-hoek (F) stelt ons voor soortgelijke raadsels. Op de tekening van Roghman zijn twee torens te zien bij de zuidoost-hoek. Zeker één ervan zou tot de voorburcht kunnen behoren, maar uitgebreid graafwerk ter plaatse bevestigde het bestaan van deze torens niet.

De westmuur van de voorburcht (tussen D en E) hebben we niet kunnen onderzoeken, omdat daar nu een pre-fab-gebouw staat dat ook voor de NJBG van nut was.

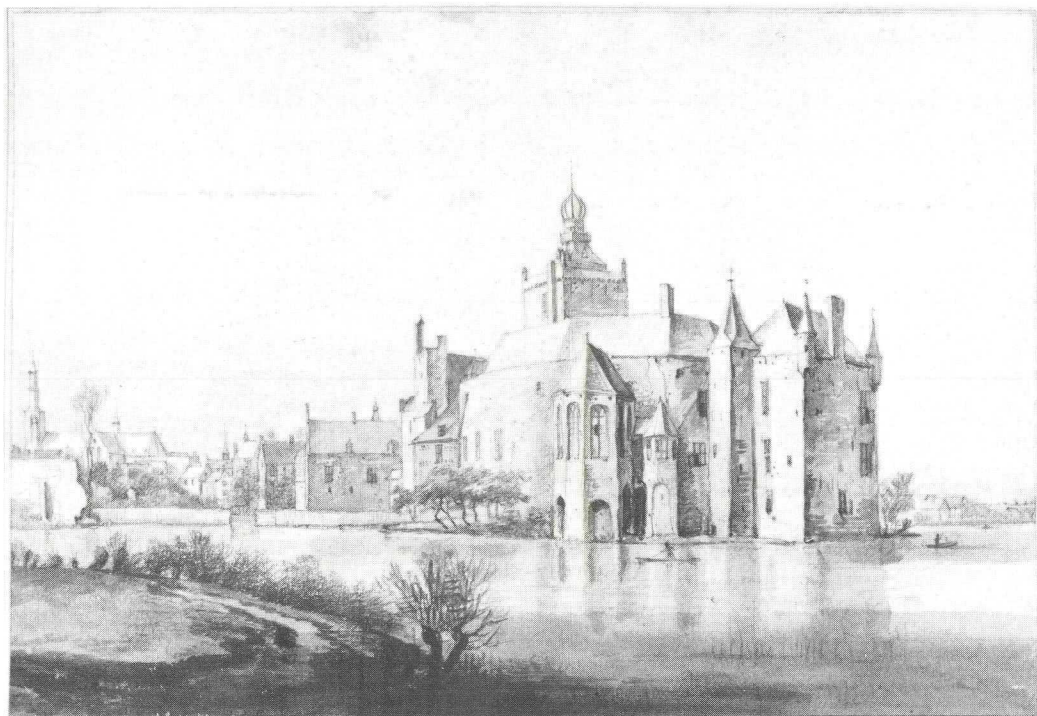
Het graafwerk op de plaats van de voormalige hoofdburcht was teleurstellend. Hij moet ten zuiden van de voorburcht gelegen hebben naast de holle zijde ervan. We vonden op die plaats slechts een dikke laag baksteenpuin en enkele bakstenen vertoonden nog hun oorspronkelijk verband. Ook de gracht tussen de hoofd- en voorburcht was gevuld met een dikke laag puin. Dit alles kan ermee samenhangen,

* Dit artikel verscheen ook in het NJBG-orgaan *Fibula* - 22e jrg. - 1981 - nr. 1.

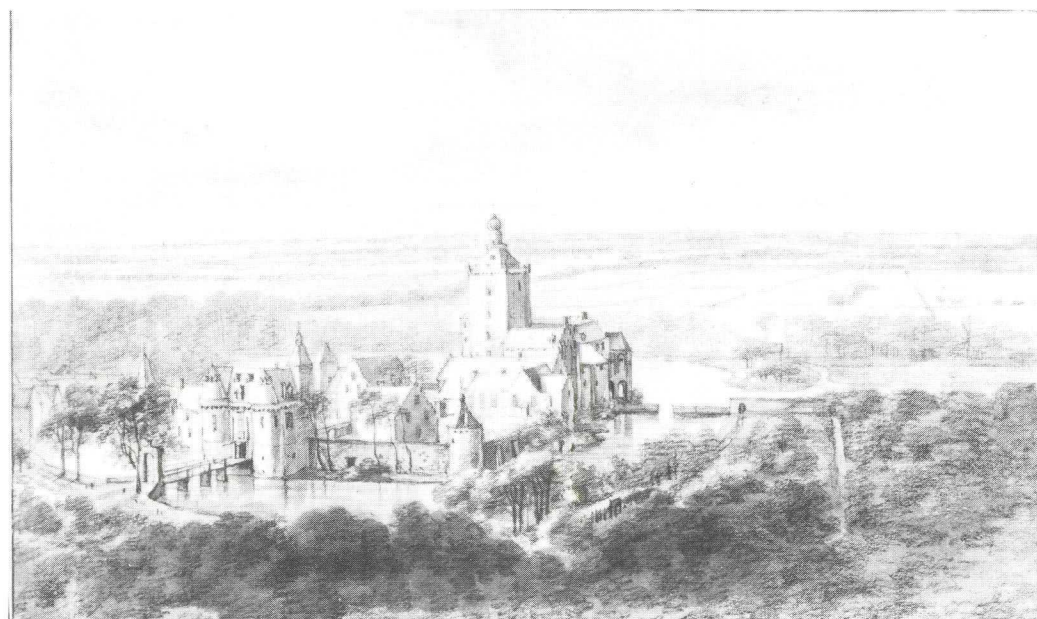
Deze versie bevat enige kleine redactionele aanpassingen; tevens is van andere illustraties gebruik gemaakt.

Tekening: F. Kooi
Repro: W. Bouts.

*Het kasteel te Montfoort, 1647. Tekening: R. Roghman.
Coll.: Teylers Stichting - Haarlem. Cat.nr. Oxx 44. Foto: Teylers Stichting - Haarlem.*

*Het kasteel te Montfoort, 1647. Tekening: R. Roghman.
Coll.: British Museum - Londen. Department Prints and Drawings - inv. nr. H23.
Foto: Photographic Service British Museum - Londen.*

dat men de hoofdburcht die uit tuf (vulkanisch gesteente) opgetrokken was volledig heeft afgebroken om de tuf tot tras (grondstof van specie) te vermalen.

Tenslotte heeft men door toedoen van ir. A. Mussert de provinciale weg naar Oudewater over de voormalige hoofdburcht heen gelegd.

Wat betreft de voorburcht zijn er nog allerlei détails vermeldenswaard. Bij de buitenmuur van de voorburcht vonden we aan de binnenzijde poeren (fundamentkolommen) van een weergang op bogen. De onderlinge afstand van die poeren bedroeg ongeveer vier meter.

Deze poeren bleken met zand gevoegd in plaats van met specie, hetgeen er op wijst, dat we slechts die delen vonden die onder het maaiveld hebben gelegen. Inderdaad reikten zij niet hoger dan tot een meter onder het niveau van het binnenplein van de voorburcht. Overigens vonden we deze poeren alleen aan de oostzijde van de voorburcht (bij G).

De buitenmuur van de voorburcht heeft een geknikt verloop dat bereikt wordt door het omknikken van rechte stukken muurwerk. De dikte van deze muur bedraagt over het algemeen ongeveer 1.10 m. Zowel aan de oost- als westzijde bevinden zich aan de buitenkant steunberen. Aan de westzijde bleek zo'n steunbeer 1.20 m. dieper gefundeerd dan de muur zelf.

Opmerkelijk is ook, dat hier en daar sporen te vinden zijn van oorlogsgeweld. Niet alleen vonden we bij de noordwestelijke ronde toren twee kanonskogels, maar ook bleek, dat de buitenmuur beschadigingen vertoonde die men met andere formaten baksteen had hersteld. Diezelfde baksteen had men gebruikt voor uitbouwen aan de buitenmuur en ook waren ze te vinden onder het pleister van de oude witte woonvleugel (B), oostelijk van de poort. Dit lijkt te wijzen op gelijktijdige (ver)bouwactiviteiten.

Een bouw-historisch onderzoek van Delftse studenten in die oude woonvleugel heeft aangetoond dat het schijnbaar gladde geheel onder één kap toch uit verschillende fasen bestaat. De oudste fase zal uit de zestiende eeuw dateren en de nieuwere uit de zeventiende en achttiende eeuw.

Er zijn ook tekeningen, bijvoorbeeld die van Paul van Liender, waarop de verschillende delen nog „apart” stonden en geen gladgestreken geheel vormden.

Terug naar de buitenmuur van de voorburcht en wel de zuidoost-hoek (F). Hierboven werd reeds het uitgebreide onderzoek bij de zuidoost-hoek genoemd in verband met mogelijke torens.

Deze vonden we niet. Wel vonden we daar een hoek die gevormd werd door twee muren die elkaar raakten onder een rechte hoek.

Ze waren echter niet tot een volledige hoek in elkaar gemetseld.

Zware steunbeer-achtige constructies op die zuidoost-hoek maken duidelijk, dat er hier geen sprake is van een kale buitenmuur.

Maar op deze steunberen kunnen hooguit uitgekraagde arkelorentjes (torentjes die op de muur staan) gestaan hebben en geen torens zoals die elders op de voorburcht te vinden zijn. Vermeldenswaard is ook een muur die dwars door de voormalige gracht in oostelijke richting liep. Er waren op regelmatige afstand onderbrekingen in.

Mogelijk is dit de verbinding met de stad zoals die op de platte grond van Blaeu te vinden is. Behalve de hoofdboort (A) staan daarop nog twee verbindingen met de stad namelijk de zuidoost-hoek (F) en de zuidwest-hoek (E).

De zuidmuur van de voorburcht hebben we ook vrij goed in beeld gekregen, maar op één plaats was deze onvindbaar. Dat was pal oostelijk van het badhuis (H). Op die plaats vonden we slechts een vloer van veldkeitjes. Volgens Prof. Renaud³) kan dit deel uitmaken van een barbakane (versterking vóór de poort).

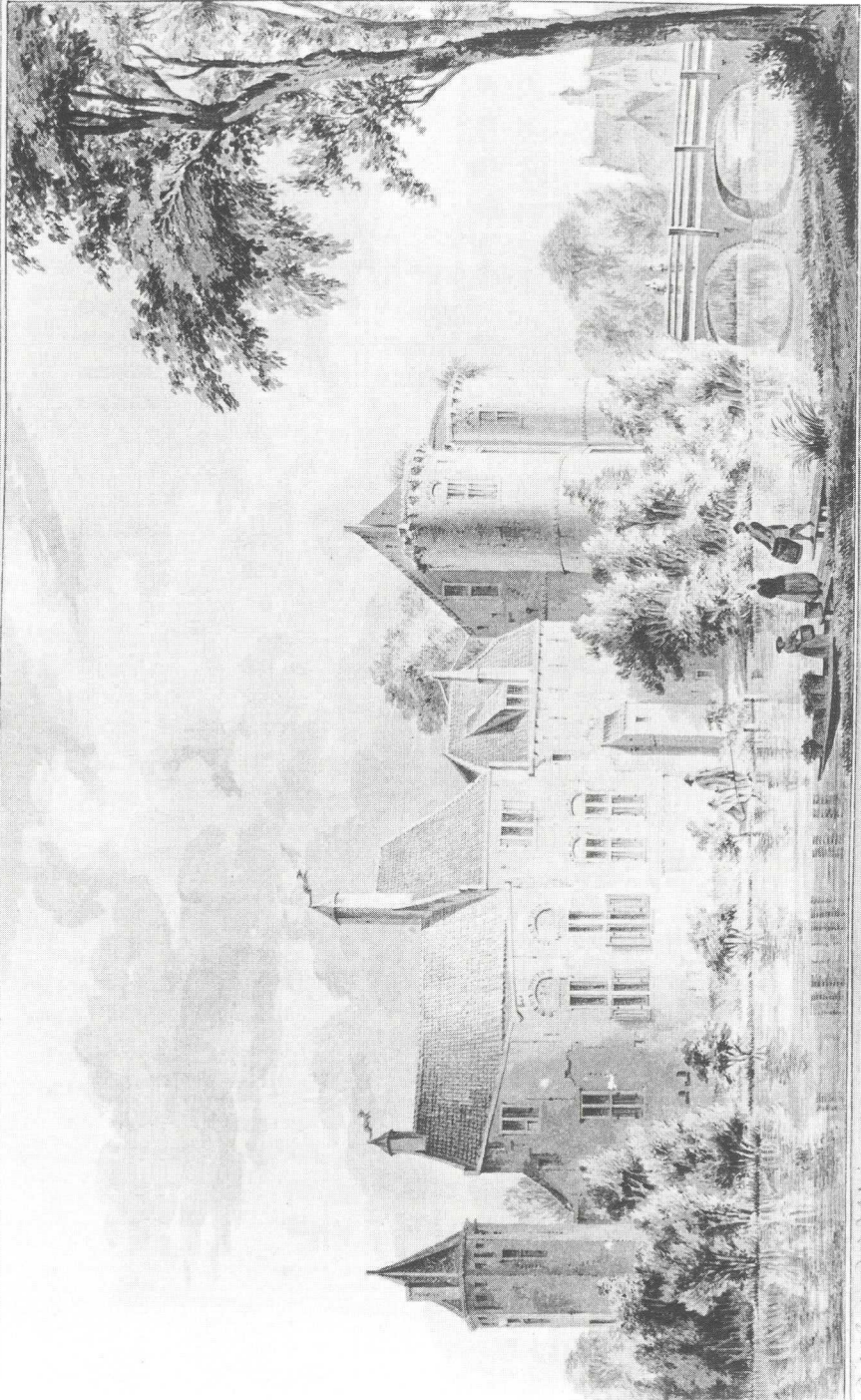
Het zou dan de brugkelder zijn van een brug die nog vóór die van de hoofdburcht lag.

Ons onderzoek was niet gericht op binnenbebouwing, maar het was onvermijdelijk hiervan resten tegen te komen. Even buiten de zuidwest-hoek (E) werd een curieus gotenstelsel gevonden van laat-middeleeuwse baksteen. Pas verder onderzoek kan over de aard en functie ervan uitsluitsel geven. Aan de oostzijde vonden we diverse poeren en poertjes van gebouwen (I).

Een volledig beeld van gebouwen leverden deze nog niet op.

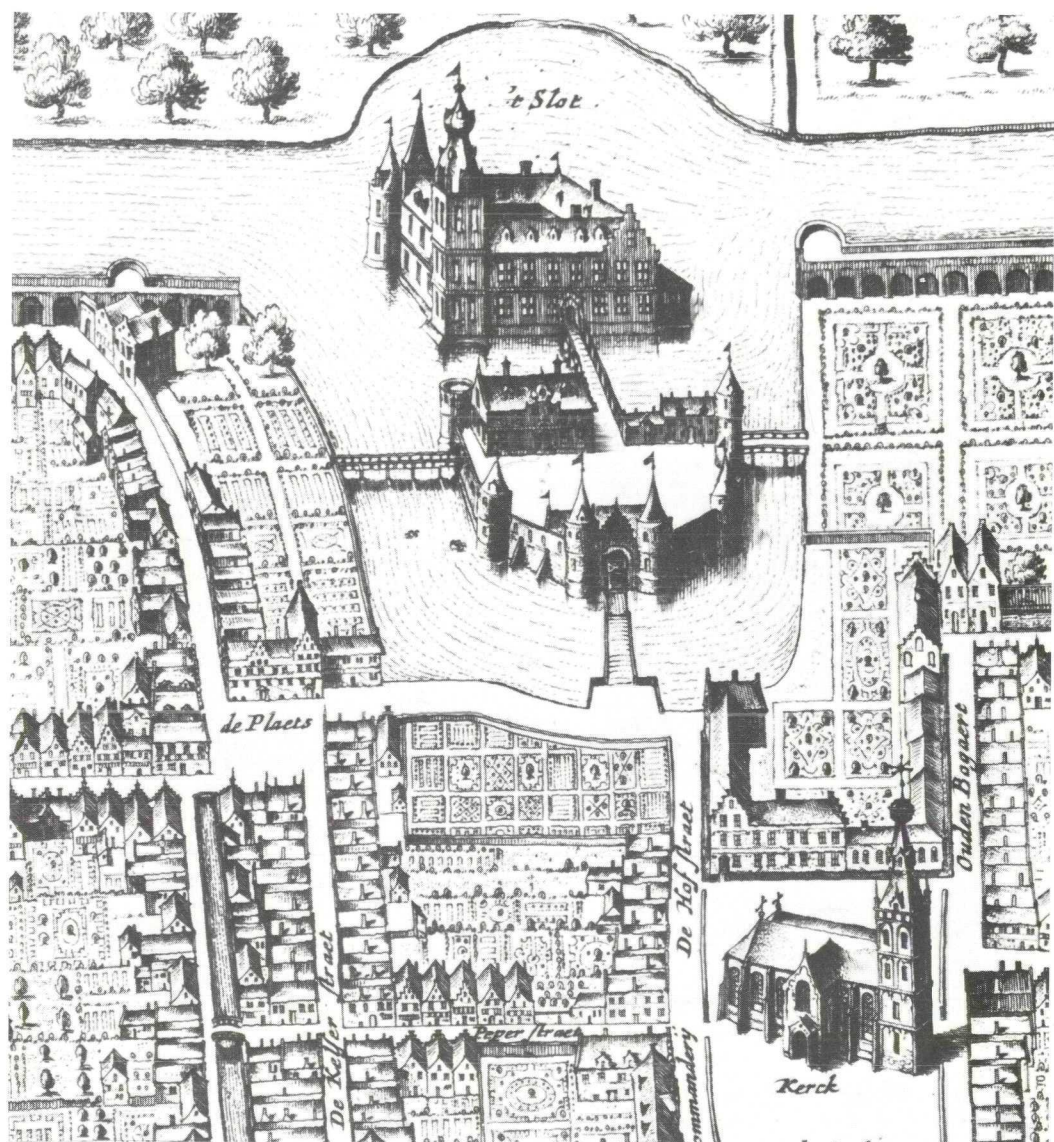
Ook vonden we aan de oostzijde naast de één na noordelijkste poer van de weergang een afvalkuil met dertiende eeuws schervenmateriaal. Uit de twaalfde eeuw hebben we echter zeer weinig schervenmateriaal gevonden en ook tuf vonden we erg weinig.

Hoewel er nog steeds onderzoek mogelijk is in Montfoort, weten we genoeg om de gemeente een beplantingsplan te laten maken waarin ze de vorm van de voorburcht laat uitkomen.

Kasteel te Montfoort.

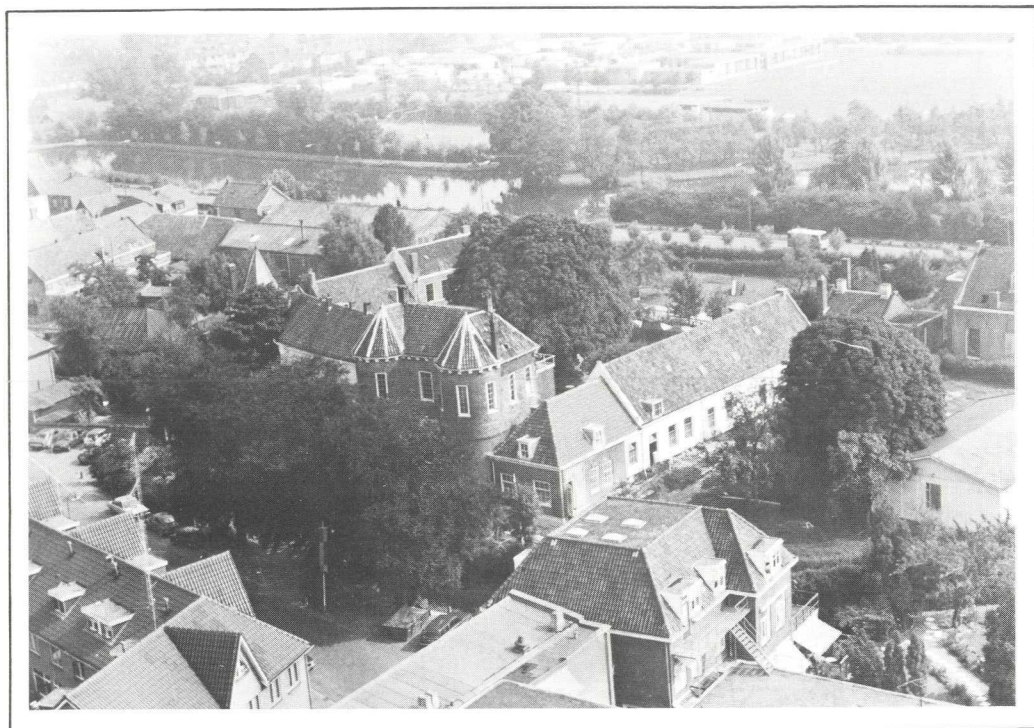
Het kasteel te Montfoort, tekening O.-Ind. inkt 21,1 x 33,1 cm. door Paul van Liender, 1755 - ad.viv.del. 1751.
Coll.: Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Juliana.
P/S - A/J T 758.
Foto: Koninklijk Huisarchief - s-Gravenhage.

Detail van de plattegrond van Montfoort.
 Uit: Joan Blaeu's stedenatlas van de Nederlanden.
 Latijnse uitgave, ca. 1649, doch waarschijnlijk een oudere situatie weergevend.
 Kopergravure.
 Rijksarchief Utrecht, Top. Atlas, nr. 533.

Noten:

1. NJBG = Nederlandse Jeugdbond ter Bestudering van de Geschiedenis.
2. Paul E. van Reyen - Middeleeuwse kastelen, Bussum, 1965-pag. 48-64.
3. Prof. Dr. J.G.N. Renaud, buitengewoon hoogleraar in de geschiedenis van de materiële cultuur der middeleeuwen aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, onder wiens leiding de opgraving bij het kasteel plaatsvond.

*Overzicht van het kasteelcomplex vanaf de kerktoren, september 1979.
Foto: G.J.A. Beerhuizen-van Kooten.*

Post-Scriptum

Dit voorjaar is in verband met bouw-activiteiten op het kasteel-terrein nog een klein archeologisch onderzoek gedaan onder leiding van de heer H. Sarfatij van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek. Daarbij is gebleken, dat van de hoofdburcht nog een deel van de bakstenen noordmuur is overgebleven. Daaraan vast bevond zich een zeer zware muur die in de richting van de voorburcht liep en die deel uitgemaakt moet hebben van de ingangspartij van de hoofdburcht. Ook is bevestigd, dat de hoofdburcht plaatselijk zeer diep weggebroken was en van de donjon is niets gevonden. Al het metselwerk was uitgevoerd in baksteen.

Nadere gegevens zal de heer Sarfatij in het bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond publiceren.

J.E.D.